

Тема 1. РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВИБОРІВ У СВІТІ

Мета: ознайомитися з історією світового виборчого процесу, визначити й охарактеризувати особливості кожного етапу розвитку інституту виборів, усвідомити наступність і послідовність формування засад сучасних виборчих процедур.

План

1. Первісна демократія.
2. Інститути афінської демократії.
3. Представницька демократія Стародавнього Риму.
4. Інститут парламентських виборів у середньовічній Англії.
5. Генеральні штати та виборчі процедури в середньовічній Франції.
6. Боротьба за загальне виборче право (к. XVIII–XX ст.).
7. Боротьба за рівні виборчі права жінок. Суфражизм.

Ключові поняття: *ареопаг, вибори, гелієя, голосування, еклесія, жеребкування, загальне виборче право, кандидат, колегія архонтів, остракізм, парламент, первісна демократія ротація, суфражизм, тимократія.*

Методичні вказівки до семінарського заняття

Підготовка до першого семінарського заняття передбачає актуалізацію знань студентів щодо основних понять курсу: «вибори», «народовладдя», «народ», «влада», «безпосередня демократія», «представницька демократія», «суб'єкти виборів», «виборець», «електорат», «виборчий корпус» тощо.

1. Готуючись до відповіді на перше питання, слід усвідомити, що час появи політики як особливої сфери суспільного життя, пов'язаної із здійсненням влади, приблизно співпадає із періодом виникнення найдавніших держав. Отже, безпідставно стверджувати, що інститут виборів існував у додержавні часи. Але слід розуміти, що в той період вже існували різноманітні форми волевиявлення одноплемінників. Студентам слід розкрити сутність поняття «первісна демократія». Для формування уявлення про ймовірні методи обрання вождів варто відшукати інформацію про подібні процеси у сучасних африканських, амазонських або полінезійських племен.

2. Працюючи над другим питанням, студентам необхідно чітко визначити роль і значення афінської демократії для розвитку світового виборчого процесу. Перш за все, слід охарактеризувати інститут народних зборів (еклесії); звернути увагу на походження термінів «голосування», «виборча скринька», «ротація» тощо. Для усвідомлення поступового процесу демократизації афінського державного ладу необхідно коротко охарактеризувати сутність та наслідки політичних реформ Солона (тимократія, рада 400, гелієя), Клісфена (рада 500, демократична республіка), Ефіальта й Перикла (поділ влади, колегії). З огляду на тему заняття, особливу увагу слід звернути на виборчі процедури та методи обрання вищих урядовців: жеребкування, прийняття рішень більшістю голосів,

відкрите голосування, делегування повноважень, таємне голосування (остракізм) тощо. Розглядаючи механізм формування інститутів афінської демократії, необхідно пояснити, яким категоріям населення надавалися політичні, зокрема виборчі, права.

3. Метою вивчення третього питання є ознайомлення з новими виборчими механізмами функціонування представницької демократії Стародавнього Риму. Для цього слід дізнатись, як відбувались вибори консулів, народних трибунів, сенаторів; пояснити походження терміну «кандидат» тощо. Для більш детального ознайомлення з давньоримськими методами передвиборчої боротьби варто проаналізувати пам'ятку Квінта Тулія Цицерона «Короткі настанови із здобуття консульства».

4. Четверте питання розкриває втілення традицій античної демократії у середньовіччі на прикладі формування інституту парламентських виборів в Англії. Студентам слід охарактеризувати історичне підґрунтя та причини виникнення парламентаризму в XIII ст., проаналізувати еволюцію виборчої процедури, розкрити значення понять «майновий ценз», «станово-представницький орган», «двопалатний парламент», «законодавчі повноваження». Варто також звернути увагу на формування уявлення про депутата та депутатську недоторканість.

5. Розвиток ідей парламентаризму й виборності студенти можуть прослідкувати під час вивчення виборчих процедур в середньовічній Франції. Необхідно визначити причини скликання та періодичність Генеральних штатів, проаналізувати їх стану структуру та принципи голосування. Окремо слід охарактеризувати механізм формування палат, зокрема, двоступеневу непрямую процедуру виборів. У підсумку слід підкреслити набуття терміном «парламент» родового значення: сейм у Польщі, кортеси в Іспанії, Земські собори в Росії тощо.

6. Розгляд шостого питання доцільно розпочати із аналізу змін виборчого права та виборчої процедури, спричинених Французькою буржуазною революцією: обмеження майнового цензу, введення цензу осілості, зменшення вікового цензу. Студенти повинні усвідомити, що наслідком цих процесів стала розробка наприкінці XVIII ст. класичної теорії виборів: народний суверенітет, представницька демократія, вільний депутатський мандат. Особливу увагу слід звернути на етапи боротьби за загальне виборче право, порівняти час та умови його поширення в різних країнах. Підсумком розгляду питання може бути визначення наслідків введення загального виборчого права (поява масових партій, становлення партійної демократії тощо).

7. Останнє питання семінарського заняття присвячене боротьбі за рівні виборчі права жінок. Слід розкрити сутність поняття «суфражизм», пояснити причини та передумови розгортання руху за права жінок. Необхідно виділити основні етапи руху, ознайомитись з ідеями його провідників та визначити особливості суфражизму в окремих країнах. Для ілюстрації результатів боротьби доцільно скласти хронологічну таблицю отримання жінками виборчих прав в окремих країнах та регіонах. Завершити вивчення питання слід аналізом сучасного стану забезпечення рівності виборчих прав жінок: гендерні квоти, гарантування певної кількості місць, приклади перемоги жінок на виборах.

Рекомендується супроводжувати аналіз прикладами із сучасного політичного життя як України, так й інших країн.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть походження терміну «голосування».
2. Яким чином забезпечувалась змінність посадовців у Стародавніх Афінах?
3. Чим можна пояснити максимальне залучення громадян Афін до справ полісу?
4. Опишіть процедуру остракізму.
5. Які категорії населення не брали участь у роботі афінських народних зборів?
6. Чи мав парламент Англії законодавчі повноваження у XIII-XIV ст.?
7. Якою була періодичність скликання Генеральних штатів?
8. В якій країні жінки вперше здобули виборчі права на парламентських виборах?
9. Яка з європейських країн останньою надала жінкам виборчі права?

Тема 2. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВИБОРІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Мета: визначити основні етапи становлення інституту виборів на території українських земель, проаналізувати здобутки українців у формуванні і поширенні ідей виборності та демократизму.

План

1. Вибори у Запорізькій Січі, Гетьманщині й Слобожанщині (XVI-XVIII ст.).
2. Виборча практика у Російській імперії (до 1917 р.). Державні Думи.
3. Вибори у Західній Україні за часів панування Австрії та Польщі. Галицький сейм
4. Інститут виборів за часів УНР та ЗУНР. Українська Центральна Рада як орган представництва різних політичних сил.
5. Організація і проведення виборів за часів СРСР.

Ключові поняття: Боярська дума, військова демократія, віче, Галицький сейм, Генеральна рада, гетьман, Державна Дума, земства, козацькі ради, старшинська рада, Установчі збори, Центральна Рада.

Методичні вказівки до семінарського заняття

Під час підготовки до заняття, спираючись на знання з попередньої теми, необхідно порівняти формування виборчих процедур на території українських земель із аналогічними процесами в світі. Далі доцільним буде коротке

ознайомлення із зародженням виборчих процесів на території сучасної України з найдавніших часів до XVI ст. Для цього слід розкрити поняття «військової демократії» у давніх слов'ян, охарактеризувати розвиток виборності за часів Київської держави (зокрема, звернути увагу на елементи виборності під час проведення вічових зборів), зробити висновок про формування підґрунтя демократичних виборчих процедур у Давній Русі.

1. Перше питання семінарського заняття присвячене подальшому розвитку інституту виборності в Україні, що пов'язується з існуванням Запорізької Січі, Гетьманської держави і Слобідської України. Підставою об'єднання в одному питанні цих трьох державних утворень є притаманність їм спільної форми державного управління – демократичної республіки: носієм суверенної влади виступав весь народ, а всі державні інститути без винятків формувались тільки шляхом виборів. Студентам слід усвідомити, що виборчі засади були властиві українському козацтву від самого його виникнення в XVI ст. Для підтвердження цієї думки необхідно охарактеризувати устрій Запорозької Січі: визначити систему органів управління, звернути увагу на принципи формування й функціонування Січової ради, ознайомитись з характерними для козаків способами голосування. Від характеристики традицій самоврядування на Січі слід перейти до аналізу політичного устрою Гетьманщини. З огляду на тему й мету заняття, особливу увагу потрібно звернути на розвиток інституту виборів впродовж XVII-XVIII ст., підкреслити наявність широкої внутрішньої автономії навіть в умовах перебування у васальній залежності від Москви. Окремої характеристики потребує Конституція Пилипа Орлика 1710 р. («Правовий Уклад та Конституції відносно прав і вільностей війська Запорозького»), написана під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму. Попри те, що Конституція не набула чинності, слід підкреслити, що це був перший нормативний акт писаного виборчого права України, оскільки він вперше фіксував принципи діяльності органів державної влади та порядок скликання вищого представницького органу – Генеральної Ради. Розглядаючи вибори у Слобожанщині, необхідно коротко згадати історію заселення цього регіону українцями та визначити особливості його геополітичного розташування. На підставі цього студенти повинні пояснити причини і сутність відмінностей політичного устрою цих земель: відсутність посади гетьмана, обмеженість виборчих прав козаків, довічне обрання полковників тощо.

2. Працюючи над другим питанням, студентам необхідно чітко визначити відмінність між українськими й московськими землями щодо поширення виборчих традицій. Для цього слід ознайомитись із засадами функціонування Земських соборів – станово-представницьких органів Московської держави XVII-XVIII ст. та охарактеризувати початки становлення російської виборчої системи у XIX ст. внаслідок проведення земської та міської реформ. Слід звернути увагу на наявність значних цензових обмежень та вузькі повноваження виборних земських управ та міських дум. Значним внеском у запровадження в Росії виборчого права, започаткування традицій і практики парламентаризму вважається утворення Державної думи – найвищої в імперії представницької законодавчої установи 1906–1917 рр. Необхідно визначити особливості виборів до Держдуми (багатоступеневість, поділ виборців на чотири курії з різними нормами представництва тощо) та підкреслити, що Державна дума була першим

досвідом парламентаризму на російських теренах. Далі слід розглянути спробу безуспішного скликання Всеросійських установчих зборів у січні 1918 р., вибори до яких проводилися за партійно-пропорційною системою. Студенти повинні усвідомити, що незважаючи на всі проблеми проведення виборів, вони сприяли еволюційній трансформації соціально-політичного стану російського суспільства, яке стояло на порозі насильницької революції.

3. Вивчення третього питання слід розпочати із згадки про отримання західними українцями першого досвіду парламентської діяльності внаслідок створення австрійського парламенту в 1848 р. Далі слід зупинитися на характеристиці особливостей виборів до заснованого в 1861 р. Галицького сейму – крайового представницького органу місцевого самоврядування (наявність курій, нерівне представництво, непрямі вибори, майнові цензи, обмеження виборчих прав жінок тощо). Особливу увагу варто звернути на виборчу реформу 1907 р. в Австро-Угорщині, внаслідок якої було запроваджено загальне виборче право. Слід зазначити верстви населення, які не отримали виборчих прав (жінки, військовослужбовці, молодь до 24 років) та підкреслити збереження привілеїв німецьких правлячих кіл. Завершити вивчення питання варто характеристикою участі українців у виборах до польського сейму під час перебування Західної України під Польщею.

4. Четверте питання присвячене розвитку теорії та практики українського парламентаризму в 1917-1918 рр. На основі отриманих раніше знань з історії України слід охарактеризувати процес становлення Української Центральної Ради як органу представництва різних політичних сил, проаналізувати еволюцію УЦР від міжпартійного органу до вищої представницької установи із законодавчими повноваженнями. Особливе місце в історії становлення інституту виборності посідають вибори до Установчих зборів УНР. Варто визначити позитивні демократичні тенденції виборів: загальне, рівне, пряме виборче право і таємне голосування з дотриманням принципу пропорційного представництва. Цікавим нововведенням було створення системи виборчих комісій на основі коаліційного членства. Варто звернути увагу й на ступінь регламентації всіх стадій виборчого процесу та існування системи судового захисту виборчих прав громадян. Ретельного вивчення потребує й виборчий закон, прийнятий у квітні 1919 р. Українською Національною радою ЗУНР, згідно з яким однопалатний сейм повинен був бути обраний за національно-пропорційною системою. Слід зазначити, що на той час такого демократичного на державному рівні забезпечення прав національних меншин при виборах законодавчих органів світова виборча практика не знала.

5. Організація і проведення виборів за часів СРСР мали свої особливості, бо ґрунтувались на тезі Леніна про неприйнятність парламентаризму як моделі організації політичної влади. На основі ознайомлення з джерелами студенти повинні усвідомити, що виборча практика за часів СРСР була перетворена на майже ритуальну, помпезно-декоративну процедуру обов'язкового засвідчення громадянами лояльного ставлення до системи. Для розуміння сутності і значення виборів часів СРСР слід охарактеризувати повноваження Верховної Ради та інших представницьких органів, пояснити високий відсоток явки виборців, визначити функції виборів за умов недемократичних режимів. Студентам варто ознайомитись із порядком висування кандидатів, засобами агітації та

особливостями процедури голосування, усвідомити безальтернативний характер виборів.

Питання для самоконтролю

1. У чому сутність «військової демократії»?
2. Які верстви населення брали участь у вічевих зборах Київської держави?
3. Яким був порядок дебатів і прийняття рішень на вічевих зборах?
4. Який орган на Січі уособлював верховну законодавчу владу?
5. Назвіть характерні для козаків способи голосування.
6. У чому історичне та політичне значення Конституції П. Орлика?
7. Чим можна пояснити особливості політичного устрою Слобожанщини?
8. Чи існували елементи виборності в Росії до сер. XIX ст.?
9. Які виборні інституції виникли в Російській імперії у II пол. XIX ст.?
10. Коли отримали перший досвід парламентської діяльності жителі Наддніпрянської та Західної України?
11. За якою системою проводилися вибори до Всеросійських Установчих зборів?
12. Коли західні українці отримали загальне виборче право?
13. Назвіть позитивні демократичні тенденції виборів до Установчих зборів УНР.
14. Яким чином виборче законодавство ЗУНР забезпечувало рівні виборчі права національних меншин?
15. Чи були вибори за радянських часів змаганням за владу?
16. Чому вибори часів СРСР не виконували функцію рекрутування еліт?